

po úmorné práci ve třídě s šedesáti žáky — vyrůstá Svítání na západě. Vydání sbírky i její kritický ohlas upevnily vůdčí postavení Březinovy poezie (básník sám zůstával skoro neznám a nepovšimnut) v rámci českého symbolismu. Jen F. X. Šalda setrval v mlčení, motivovaném snad nedůvěrou k Březinovým dekadentním počátkům; ve svých pozdějších pracích vyzvedl však právě Svítání na západě a jmenovitě *Ranní modlitbu* jako počátek nejvlastnějšího přínosu Březinova. Tvorba ostatních autorů symbolistů teprve později dospěla k výsledkům srovnatelným s tvorbou Březinovou.

mě

Šípkový keř - Petr Kříčka 1916

Sbírka je opožděným lyrickým debutem jednatřicetiletého básníka a významného překladatele ruské poezie. Podle doby vzniku jednotlivých básní je rozvržena do tří oddílů: první s titulem *Obláček* přináší verše z let 1911—13, druhý nazvaný titulem celé sbírky *Šípkový keř* obsahuje práce z roku 1914 a poslední část *Vítr a vlny* je datována rokem 1915. Takto naznačená chronologie prozrazuje sice jisté prvky básníkovy vývoje, zejména od neurčitosti raných alegorií a kosmických reflexí k oproštěnější lyrice subjektivních zpovědí, vcelku však má sbírka jednotný ráz. Její základní polohu určuje autorův čiré citový poměr k obklopujícímu ho světu; podle citového klíče volí Kříčka i témata svých básní. Jsou to především intimní svazky rodinné a přátelské (srdečné oslovení K. Tomana v básni obměňující motivy jeho *SLUNEČNÍCH HODIN*), vřelý poměr k rodnému kraji a jeho přírodě, vztah k válce, kterou autor prošel jako voják, a jejím prostřednictvím k osudu národa, a nakonec i vztahy intimně milostné. Tu všude se Kříčka projevuje jako básník žijící intenzívním, maximálně oproštěným citovým životem a vyznávající se z něho bez vnitřních zábran, často až se spontánní naivností dětsky zpřimitivňujícího vidění, v úsečných, melodických verších nebo v široce rozložených verších zpovědních a vzpomínkových s pevně sevřenou rytmickou osnovou a s výraznými rýmy.

Výchozím bodem sbírky je Kříčkův citový vztah k domovu, k rodné Českomoravské vysočině, vztah, jenž je ve sbírce mnohostranně rozváděn. Odtud básník vyšel za svými sny a odnesl si s sebou bezprostřední, láskyplný poměr k přírodě, vědomí pevné, tradicí posvěcené hierarchie hodnot i prostotu vnitřního života, která rozeznává hlavně dvě základní polohy: radost a smutek.

K domovu se také neustále vrací, ať už z nevlídného a nepřátelského města, kde musí žít, ať vnitřně neuspokojen z daleké ciziny. Vrací se sem však také, aby se vyznal ze synovské lásky a něhy k matce, aby zavzpomínal na smrt otce a v neposlední řadě aby znovu našel svět dětství s jeho radostmi a zábavami, kdy spolu s kamarády „svízel každou v radost novou“ přetvořil „duši opravdovou, / divotvornou, milující duši, / srdcem čistým / jako sníh“. V symbol domova i básníkovy života přerůstá pak jeho „nejmilejší kvítí“, jež dalo sbírce i jméno, šípkový keř, motiv spjatý s významovým odstínem prostoty, chudoby a houževnatosti a nehledané, ale přece nesmírně jemné krásy. Šípek sledoval básníka v zimě i v létě na jeho cestách do školy, stal se jeho zpovědníkem i svědkem mladistvých snů. Podobně jako u Bezruč je tento přírodní motiv spojován s vlastnostmi a aktivitou skoro lidskou. Keř, žijící „svým životem drsným a chudým“, podle příkazu účinné lásky „svým ovocem chudobným nasytí hladovou zoufalou zvěř / a zachrání ubohé, zimou se třesoucí ptáče a život mu vrátí“, zůstává však drsným osamělcem, neboť „samoten bije se s žitím. A maní / i ruku, jež laskavě k němu se chýlí, snad raní...“. Tu všude vládne přímý, citový, otevřený vztah k životu, svět je zdůvěřňován personifikacemi, účinkem básnického tvaru je harmonizace: prostřednictvím poezie se hojí rány, které básník utržil, když svůj domov opustil a z říše přirozenosti se vydal do umělého, úskočně zraňujícího světa.

Disonanci do této harmonizující atmosféry vnáší až poslední oddíl s prožitkem války; ten se naplno ozval jen v jediné básni *Medynia Glogowska*, zato však s mimořádnou intenzitou. V této baladě se totiž jinošsky důvěřivý vztah k životu střetl s mezní frontovou situací, s okamžikem útoku, a rázem se cele odkrylo básníkovy názorové zázemí: láska k bližním, soucit s nevinně trpícími, křesťansky pokorné prožívání vlastního údělu i obavy o osud národa. Právě tímto zdůrazněním citových hodnot uprostřed válečného běsnění báseň přerostla ve velice účinný, nepatetický odsudek války za cizí zájmy.

Doznívání válečných zážitků se pak ozývá v básni *Vítr a vlny*, jež však již cele přechází do intimní roviny milostného vyznání vojáka, jenž stojí tváří v tvář smrti a strachuje se o svou lásku. Báseň je také příznačná tím, že její tvarově navzájem odlišné čtyři části prozrazují básníkovy hlavní inspirační zdroje. Jestliže v prvním oddíle forma intimního dopisu připomíná obdobné pasáže Puškinova *Eugena Oněgina*, v posledních dvou přírodní paralelismy poukazují k tradici umělé i folklórní písně. Folklórní tvorba a Puškin (jeho lyriku později Kříčka překládal) patřily také spolu s poezií křesťanské pokory francouzských básníků opatství créteilského (Duhamel,

Vildrac aj.), jejichž ohlas u nás právě Kříčkova tvorba zaznamenala jako první, k těm zdrojům, které formálně nejvíce ovlivnily tuto jinak zcela svébytnou a osobitou sbírku. Knížku vedle řady milostných vyznání a přírodních nálad uzavírá myšlenka na smrt provázená opět oslavou přírody a lásky. Poslední slovo má až fejetonisticky hovorná apostrofa vlastních veršů, s nimiž se básník po starodávnou loučí posílaje je za čtenáři.

Kříčkova prvotina zaznamenala nečekaný čtenářský ohlas, počet jejích vydání dosáhl na lyrickou sbírku překvapivě vysokého čísla. Výrazně však zasáhla i do vývoje české poezie. Svou konkrétností, srdečností a prostotou, pokorným prožíváním světa a jeho zdůvěřňováním se nejen odlišila od civilizačních snah básníkůvých vrstevníků, kteří krátce před vydáním sbírky vystoupili v Almanachu na rok 1914, ale zároveň předznamenalala ony tendence v mladé poválečné poezii, které zprvu vitalismem a poté láskyplným vztahem k všedním věcem a snahou zlidštit svět reagovaly na prožitek světové války (J. Wolker aj.)

zp

Tajemné dálky - Otokar Březina 1895

První sbírka z řady pěti knih symbolistické poezie O. Březiny si uchovává inspirační východisko v autorových citových prožitcích a tedy i blízkost tradičním lyrickým žánrům. Na počátku knihy lze rozeznat cyklus intimních zpovědí věnovaných zemřelé matce (báseň *Moje matka*, z Březinových děl nejznámější, vyjádřila sepětí hořkého matčina osudu s duchovním typem synovým), odcizivšímu se příteli (*Přátelství duší*), neuskutečněnému citovému spojení se ženou, mládí odešlému dřív, než mohlo být prožito (*Mrtvé mládí*): jsou to elegie nad vyhaslémi životními možnostmi a kontakty, po nichž zbývá jen samota a naděje se upínají mimo reálný život. — V následujícím přísném výběru z tehdejší Březinovy přírodní poezie je krajina viděna v monumentální stylizaci, často též v celých sériích souřadných obrazů postihujících její nejrůznější vrstvy a oblasti. *Modlitba večerní* horečně vrší motivy z organického i nerostného světa, z různých zeměpisných pásem, hlubin země i dalek kosmu a prostřednictvím této enumerace vyznává touhu po poznání hmotné i duchovní skutečnosti v celé šíři, hloubce i niterné dramatičnosti. Přírodní verše vyznívají dočasným pojetím přírody jako snového výplodu subjektu v duchu filozofie A. Schopenhauera (*Vězeň*). — Druhá polovina sbírky přináší symbolické obrazy stavů a procesů,

kterými prochází duše. Osamocený subjekt, který podle vlastního přesvědčení byl nucen vzdát se normálních vztahů k lidem a činné účasti v životní praxi, se v absurdním rozdvojení obrací ke své duši jako k někomu „druhému“, k partnerce bolestného rozhovoru (např. *Návrat*). Ve vnitřním rozlišení duše a její dynamice hledá rovnocinnou reálného světa; tato náhrada je jen zdánlivá, a to zabarvuje básně hlubokou melancholií (*Lítost* aj.). Životní ztráty jsou však také vykládány jako záměrná oběť, akt vůle, který má takto osvobozeného jedince učinit citlivějším pro tajemství, jehož přítomnost je rozechvěle, intimně prožívána. Do představy tajemství se v tomto raném pesimistickém období samoty vtěluje Březinova touha po absolutních hodnotách, která později u něho dostane kosmický a kolektivistický rozměr. První zásadní krok tímto směrem učinil ostatně Březina už v *Tajemných dálkách*: je to v básních, které opouštějí běžnou přirozenou perspektivu prostoru a času a nahrazují ji souhrnným viděním předpodstatněné skutečnosti, v němž okamžik a věčnost, vymezené místo a nekonečný prostor přecházejí v sebe navzájem v prudkých výbojích tvořivé energie; básnická inspirace se tu přibližuje zkušenosti mystické, na rozdíl od ní je ovšem podřízena uměleckému řádu a směřuje k vytváření sugestivních, sdělitelných, do tradice a kultury začleněných výpovědí (nikoli k osamělé komunikaci s nejvyšší bytostí).

Cestou k tajemství je v *Tajemných dálkách* tělesná smrt (v *Modlitbě večerní*, v kruté vizi záhuby světa *Snad potom...*, v *Motivu z Beethovena*, inspirovaném vzpomínkou na koncertní provedení sonáty Měsíčního svitu), zejména však umění (prolog a epilog sbírky) pojaté jako sublimace (duchovní předpodstatnění) sil v běžném životě neuplatněných; směřuje k výlučnosti a absolutní dokonalosti. O dokonalost přístupnou jen zasvěceným a kladoucí maximální nároky na tvůrce programaticky usiluje i sama sbírka *Tajemné dálky*. K mimořádné sugestivnosti, přesnosti a složitosti tu dospívá obrazné pojmenování, které čerpá z náboženských kultů i moderní vědy, z citové zkušenosti, přírody i exotických oblastí. Duchovní zážitky jsou prostřednictvím symbolů předváděny ve smyslově nálehavých představách, v nichž se kombinují jemně odstíněné dojmy a vedle zraku se silně uplatňují např. i vjemy čichové (*Vůně zahrady mé duše* ovlivněná M. Maeterlinckem). Technicky náročná veršová forma (jambický alexandrín) spolu s rafinovanými rýmy dodává básnímu dramatické nebo slavnostní zabarvení; poprvé se objevuje i volný verš. Řada těchto rysů dodala *Tajemným dálkám* v očích čtenářů, zvyklých na méně náročné formy poezie, odstín apartnosti, rafinovaného umělectví a dokonce nadnesené pózy. Zanedlouho se však ukázala jejich nezbytnost pro vyslovení nového životního